

Fuzûlî'nin Bir Murabbâsı Üzerinde Şerh Çalışması

ÖMER DEMİRBAĞ*

Öz: En büyük Türk şairlerinden olan *Fuzûlî*, bilhassa klasik şiirimizin zirve şahsiyetlerindedir ve gazel dendiğinde neredeyse akla gelen ilk isimdir. Ancak, dîvân şairlerinin hüner göstermek amacıyla zaman zaman gazel - kaside - mesnevi dışındaki nazım şekillerini de denedikleri bilinir. Şerhinde bulunduğumuz, *Fuzûlî*'nin bu murabbasını, söz konusu "gazel dışı vadilerde şairlik kudretini gösterme" şeklinde değerlendirmek mümkün.

İleri derecede coşkunculuk ve söyleyiş güzelliğinin her dörtlükte aynı seviye korunarak sürdürüldüğü bu manzumede ıstırap, ayrılık ve mahrumiyet temaları işlenmiştir. Hemen bütün *Fuzûlî Dîvânı* nüshalarında ve yayımlanmış baskılarında geçen bu murabbâ, dîvân şiiri dünyasında şöhret bulmuş manzumelerdendir. Ders kitaplarında, antolojilerde ve ansiklopedilerde de örnek metin olarak sık rastladığımız bu şiire dair, günümüz Türkçesiyle düz yazıya çevirmeler dışında esaslı bir tahlil yapıldığını söylemek güçtür.

Bu şerh çalışması, *Fuzûlî* şiirlerinin ders olarak okutulduğu eğitim - öğretim faaliyetlerine katkıda bulunabilmek ve günümüzde türlü nedenlerle uzaklaşmış bulunduğumuz klasik şiir zevkimizi, özellikle gençlere, bir nebze de olsa tattırabilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şair, ıstırap, ayrılık

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: omerdemirbag59@gmail.com

---

A Sherh Study A Fuzulî's Murabba

ABSTRACT: Fuzûlî, one of the greatest Turkish poets, is almost the first name that comes to mind especially when classical poetry is the culmination of personalities and gazelles. However, it is known that the divan poets occasionally try out forms of poetry rather than gazel - kaside - mesnevi for their trick. It is possible to evaluate this murabba of Fuzûlî, which we have in his commentary, as "to show the power of poetry in non-gazel valleys".

In this verse, where the exuberance and the beauty of the speech are preserved at the same level in all quarters, the themes of suffering, separation and deprivation are handled. This murabbâ, which is found in almost all the Fuzûlî Dîvânî manuscripts and published editions, is a fameful find in the world of poetry. It is difficult to say that there is a fundamental analysis of this poem, which we often see as sample texts in textbooks, anthologies and encyclopedias, with the exception of today's Turkic and transliteration.

This commentary study is prepared to contribute to the educational activities of Fuzûlî poetry and to make it possible for us to express our pleasure to our classical poetry, especially to young people, which we have diverged for various reasons.

Keywords: Poet, agony, separation

Murabbâ¹

1. *Perîşân-hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gamından derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermânım
Ne dersen rûz-gârım beyle mi geçsün güzel hânım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
2. *Esîr-i dâm-ı aşkın olalı senden vefâ görmem
Seni her kande görsem ehl-i derde âşinâ görmem
Vefâ vü âşinâlık resmini senden revâ görmem
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
3. *Değer her dem vefâsız çerh yayından bana bin ok
Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endûh u derdim çok
Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yok
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
4. *Gözümden dem-be-dem bağrım ezüp yaşım gibi gitme
Seni terk etmezem çün men meni sen dahi terk etme
İken hem zâlim olma men gibi mazlûmı incitme
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
5. *Katı gönlün neden bu zulm ile bîdâde râğıbdır
Güzeller sen gibi olmaz cefâ senden ne vâcibdir
Senin tek nâzenîne nâzenîn işler münâsibdir
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
6. *Nazar kılmazsın ehl-i derd gözden akıdan seyle
Yamanlıktır işin uşşâk ile yahşi midir söyle
Gel Allâh'ı seversen âşika cevri etme lutf eyle
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*
7. *Fuzûlî şîve-i ihsânın ister bir gedâyındır
Dirildikce seg-i kûyun ölede hâk-i pâyındır
Gerek öldür gerek ko hükm hükmün re'y râyındır*

¹ Bu murabbâ; Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL, Müjgân CUNBUR tarafından hazırlanan *Fuzûlî Dîvânı*'nın Osmanlıca metin kısmında 95-96. sayfalarda yer almaktadır ve Emin ONGAN tarafından "Bestenigâr Şarkı" olarak bestelenmiştir. (Ö.D.)

Kenan AKYÜZ vd., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1990.

Mustafa UZUN, "Fuzûlî'nin Bestelenmiş Şiirleri", Beşir AYVAZOĞLU, *Fuzûlî Kitabı*, İBB Yay., İstanbul, 1996, s.331.

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

Fuzûlî

(mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün)

Giriş

Murabbâ, dörder mısralık bentlerle kaleme alınan, *mu-sammat* grubunda bir dîvân şiiri türüdür. Saz edebiyatımızdaki *koşma* ile benzerlikler gösteren murabbâların bazı küçük değışikliklerle bestelenmek için yazılanına ise “*Şarkî*” adı verilir.

Gazel, kasîde, mesnevî gibi yaygın nazım şekillerine göre daha az popüler olan murabbâlar, genellikle dîvân şairlerinin bu tarzla da hüner sergilemek amacıyla kaleme aldığı birkaç manzume olarak dîvân ve mesnevîlerde bulunur. İşlenen temalar, gazelle aynıdır ve gazelin son beytinde olduğu gibi, murabbânın da son dörtlüğünde şairin mahlası geçer.

Gazel denildiğinde neredeyse akla gelen ilk isim olan *Fuzûlî*, *Su Kasîdesi*'yle, kasîde alanındaki maharetini sergilerken, *mu-sammat* vadisinde de yukarıdaki murabbâ ile, yine şiirdeki kudretini konuşturmuştur, diyebiliriz.

Kendine has kuvvetli lirizmiyle derin bir niyaz edasını ve ikna çabasını şiirleştirdiği bu manzumede *Fuzûlî*'nin, gazellerdeki ustalık ve akıcılığından bir şey kaybetmediğini görüyoruz. Murabbâ bünyesine uygun olarak genellikle bentlerin ilk iki mısrasında sanat sergilenmiş, üçüncü mısrasında mesaj verilmiş ve son mısrasında ise nakarat vurgulanmıştır. Her dörtlük, aynen tekrar edilen son mısra ile bittiği için bu manzume, bir *murabbâ-ı mütekerrir* (Cengiz, 1986: 295) sayılmaktadır.

Fuzûlî'ye ait şiirlerin Türk dünyasında asırlar boyu yazılıp okunduğu, bu bakımdan sayısı epey kabarık olan nüshalarda -hatta günümüzde yayımlanmış çeşitli baskılarda bile- söyleyiş farklılıkları bulunduğu bilinmektedir. Biz, şerh çalışmamızda Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL ve Müjgân CUNBUR'un, hazırladığı *Fuzûlî Dîvânı*'nı esas aldığımızı belirtmeliyiz. (Akyüz vd., 1990)

Ders kitaplarında nesre çevriliş dışında esaslı bir şerhine rastlamadığımız bu murabbâda -şiiriyeti örselemeden- bir şerh çalışmasına ihtiyaç hasıl olduğu görülmektedir.

Bu manzumeyi, yalnızca edebi sanat, mazmun ve tasavvufi çağrışım arama şeklindeki “eserden sanatkâra gidiş” tarzında kalıplaşmış şablona sığdırmaya çalışmak, büsbütün elden kaçırmak olacaktır. Biz “sanatkârdan ve dîvân şiiri ikliminden esere bakış” metoduyla şerh yapmanın daha isabetli olacağı noktasından hareketle şerh yapmayı bir tercih olarak benimsedik.

Daha açık bir ifade ile, on altıncı yüzyıl dîvân şiiri özelliklerinin yanı sıra, *Fuzûlî*'nin “ıstıraplı ballandıran” mizacını da dikkate almak gereğinin idrakiyle şerh yapmaya gayret ettiğimizi belirtelim.

1. Bent

*Perîşân-hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gamından derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermânım
Ne dersin rûz-gârım beyle mi geçsün güzel hânım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*

(Ey sevgili, senin) hali perişan (bir âşığı)n oldum (ama bu) perişan halimi sormadın. / Gamından derde düştüm (se de sen, derdime) derman (olacak bir) tedbirde bulunmadın. / (Ey) güzel hanım, ne dersin, günlerim (hep) böyle mi geçsin? / (Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Şiir boyunca sergilenecek olan coşkunlukla aynı tonda bir giriş yapıldığı için, okuyucuda sanki daha öncesinin de olduğu hissini uyandıran bu ilk dörtlükte, suçlama ve yakarma edaları bir biri içinde ifadeye dökülmüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Perîşân-hâl ile başlayıp *hâl-i perîşân* ile biten ilk mısra, yarım ve zarif bir *aks sanatını* düşündürürken, içerdiği suçlayıcı üslupla bize mahzun ve mahrum âşık rolündeki *Fuzûlî*'yi hayal ettiriyor. Asırların heykelleştirdiği sevgili ise, yine *tegâfûl*² tav-

² Tegâfûl: “Bilmezliğe gelme, kasden ve yalandan gaflet gösterme.” Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1987, s.419

rındadır, put kadar hissizdir, taş kalplidir ve âşığın perişanlığını merak bile etmemektedir.

*“Kıldı zülfün tek perîşân hâlimi hâlin senin
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin”*

Fuzûlî (Akyüz vd.,

1990: 211)

...
*“Nice kim efgânımı ey mâh işitdin geceler
Demedin bir gece kimdir bunca efgân eyleyen”*

Fuzûlî (Akyüz vd.,

1990: 238)

İkinci mısrada âşığın perişanlığı “dert” seviyesine doğru yükseltirken sevgilinin umursamazlığı da “bile bile dermanı esirgeme” boyutuna vardırılmaktadır. Azeri Türkçesinde “dert” kelimesinin yara ve hastalık anlamında da kullanıldığını hatırlatarak buradaki “tedbir” sözcüğüne ve dert-derman teza-dına dikkat çekmeliyiz.

Üçüncü mısra, bir sonraki son mısra da peş peşe sıralanacak olan yüceltmelere yol verircesine sevgiliye yöneltilen suçlamaların neredeyse hesap sormaya dönüştüğü derin kırgınlığa ayrılmıştır:

“Ne dersin, günlerim (hep) böyle mi geçsin, güzel hanım?”

Umutsuzluğun sitemle dışa vurumunu içeren iki istifhamla pekiştirilmiş bu mısranın sonundaki “hânım” sözcüğü, kimi nüshalarda ve alıntılarda “cânım” olarak geçerse de (Gölpınarlı, 1961: 167) her iki durumda muhatabın bir kadın olduğu anlaşılıyor.

Ne var ki bütünüyle bir ayrılık ve mahrumiyet şairi olan *Fuzûlî*'de yakınlık ifade eden “canım” sözcüğünü yadırgatıcı bulduğumuzu belirtmeliyiz. Nitekim, “hânım” kelimesi içerdiği “hân” tevriyesiyle bir sonraki mısra da geçecek olan “devletli sultan”la da tenasübe imkân tanımakta ve *Fuzûlî* söyleyişine daha çok yaraşmaktadır.

Son olarak “rûz-gâr” kelimesinde hem günlere, hem de ömür yeline vurguyla yapılmış tevriyeyi dikkate sunalım.

Dördüncü mısra, sevgiliye peş peşe sunulan zincirleme iltifatlardan oluşmaktadır ve şiir boyunca her bentin sonunda nakarat halinde tekrar edileceği için bu murabbâya *mütekerrir* sıfatını kazandıracaktır.

(Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım (olan sevgili)!

Sevgiliyi, insandaki en kıymetli organ olan gözle özdeş kılarak art arda gelecek olan övgüleri silsilevi bir tenasüple sıralayış, bu şiirin her dörtlüğünde coşkunluğun son haddi olarak vurgulanacaktır.

“Gözüm” seslenişi, anlam genişlemesine uğrayıp günümüze doğru biraz kabadayıcı bir söyleyişe dönüşmüş ise de, *Fuzûlî*’deki “gözüm”, en halis şekliyle sevginin ifadesidir ve “nûr-ı dîdem”, “kurretü’l- aynım” (gözümün ışığı) şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca, pek nadir olarak kimi nüshalarda “gözüm” yerine “begim” geçmekte olduğunu bildirelim. (Gölpınarlı, 1961: 167)

“Cânım” ve “efendim” kelimelerinin Türkçe içinde edindikleri muazzam çağrışım zenginliği dikkate alınarak söz konusu hitaplar, bu mısradaki hem ayrı birer çağrışım olarak, hem de bir sıfat tamlaması halinde, tek sesleniş olarak görülebilir. Nitekim, *Fuzûlî*’den bir yüzyıl sonra gelecek olan *Nâbî*, Türkçeye kazandırılmış bu hitapları, şöyle takdir edecektir:

“Ba’dî leke hitâblarından gelür mi hiç
Lafz-ı a cânım ay efendim halâveti”

Nâbî (Demirbağ, 1999:

27)

“Sevdiğim” iltifatı, tam da şiirin rûhuna uygun olarak bu mısranın ortasına yerleştirilmiştir. Zaten şaire söz söyleme yetkisini veren, sevmek cevheridir ve hele *Fuzûlî*’de bu, vuslatı bile reddettirecek kadar varlık sebebidir.

“Aşk derdiyle olur âşık mizâcî müstakîm
Düşmenimdir dostlar bu derde dermân eyleyen”

Fuzûlî (Akyüz vd.,

1990: 238)

“Devletli sultânım” tamlaması ile bir önceki mısradaki geçen “hânım” tevriyesinin içerdiği “hân” unvanı, sevgiliye aniden resmi bir hüviyet kazandırmaktadır. “Devletli sultânım” sevgilinin ardında belli belirsiz *Ayas Paşa’yı, Veys Beg’i, Nişancı’yı...* hatta bizzat *Kanunî’yi* sezdiriyor. (Gölpınarlı, 1961: XVI) “Devletli sultânım”la aynı mısradaki geçen “efendim”i de ekleyerek bu Türkçe manzumenin Osmanlı devlet ricali meclislerinde okunacağı hesaplanmış olmalı, diye bir tahmin yürütmek mümkündür. (Büyük Türk Klasikleri, 1986: c.3, 308)

“Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım”

mısrasındaki zincirleme sıralayış, *Fuzûlî’den önce Nesîmî’nin* kaleminden dökülen:

“Nigârüm dil-berüm yârum enîsüm mûnisüm cânım
Refiküm hem-demüm ömrüm revânüm derde dermânüm”
Nesîmî

(Ayan, 2014: 484)

matlâli gazelini ve *Fuzûlî’den sonra da Nedîm’in* şarkısındaki:

“Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum”
Nedîm (Macit,
1997: 251)

girişini hatırlatmaktadır.

Bu benzeyişler için bir etkileme - etkilenme iddiasından öte, aynı medeniyet ikliminden beslenmiş şairlerdeki duyuş ortaklığının ve rûh akrabalığının mısralara yansımalarıdır, demek, daha isabetli bir değerlendirme olacaktır.

2. Bent

Esîr-i dâm-ı aşkın olalı senden vefâ görmen
Seni her kande görsem ehl-i derde âşinâ görmen
Vefâ vü âşinâlık resmini senden revâ görmen
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım

(Ey sevgili) aşkının tuzağına esir düştüğümünden bu yana, senden vefa görmemekteyim. / Seni her nerede görsem (de) dert ehline (karşı bir) yakınlık içinde bulmuyorum. / Vefa ve (birazcık olsun)

yakınlık (gösterme) tavrını (zaten) senden umuyor değilim. / (Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Aynı suçlama edasının, halini arz etmeye ve son mısradaki ise büsbütün yalvarışa dönüştüğünü bu dörtlükte de görüyoruz. Sevgiyi, suçlayarak anlatma üslubunun daha işlenmemiş halini, sevgili ile münakaşa edercesine aşkı ilan etmenin köklerini ise, *Fuzûlî*'den daha gerilere, on dördüncü yüzyıla giderek *Kadı Burhânettîn*'de görmek mümkün:

*“Nola seni sevmişem kâfir degülem âhir
Cümle seni severler ben bir degülem âhir”*

Kadı Burhânettîn (Demirbağ,

2011: 81-87)

Birinci mısradaki

“(Ey sevgili) aşkının tuzağına esir düştüğümden bu yana, senden vefa görmemekteyim.”

ifadesiyle dîvân şiiri iklimindeki ulaşılmaz sevgiliyi resmetmeye doğru bir giriş yapılmıştır. Aynı iklimde aşka gelince, o, bir pusudur elbette. Ayak kaymasıdır, beladır, tökezlemedir.

Âşık şair, esir düşmüş vaziyettedir ve sevgilide İslâm medeniyetinin bir gereği olarak miskine, yetime, esire gösterilmesi gereken doğal merhametten eser yoktur. Esir durumundaki âşık şairin asıl beklentisi, sevgiliden vefa görmektir; ne var ki sevgili, dîvân şiirindeki sevgilidir ve elbette o, vefasızdır.

İkinci mısradaki sevgilinin acımasızlığı daha da artırılarak onun dert erbabına karşı büsbütün duyarsız olduğu vurgulanmaktadır. O, hangi edaya bürünürse bürünsün, ne tavrı takınır-sa takınsın, dertliler topluluğunun halini anlamaktan uzaktır.

“Seni her nerede görsem (de) dert ehline (karşı bir) yakınlık içinde bulmuyorum.”

Bu itham, sevgiliedir, şiirin çıkış noktasıdır; aslında *Fuzûlî*'yi *Fuzûlî* yapan tepkidir ve hemen bütün şiirlerinde işlediği temel hissiyattır.

“Âh eylediğim serv-i hurâmânın içindir

Kan ağladığım gonce-i handânın içindir"

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990:

181)

Üçüncü mısrada ise sevgiliden tamamen ümit kesildiğinin ilanını görüyoruz. Kurbanın cellada son bakışını andırır bir kırgınlık, adeta kelimelere tutamla zehir ekmiştir:

"Vefa ve (birazcık olsun) yakınlık (gösterme) tavrını (zaten) senden umuyor değilim."

Dörtlüklerde "vurucu mısra" diyebileceğimiz bu üçüncü mısra, genellikle asıl verilmek istenen mesaja ayrılır. Burada da şairin: "-Zaten beklemiyordum!" sitemindeki acıyı haykırabilmek için üstteki iki mısra ile hazırlık yapmış olduğu anlaşılmaktadır.

Fuzûlî'den iki asır sonra aynı kırılmışlığı, aynı irtifada haykırabilen Şeyh Gâlib'i hatırlıyoruz:

*"Senden ey şûh ben ümmîd-i visâl eylemedim
Tab'ıma hadşe verüp fikr-i muhâl eylemedim*

...

*Kâkülün âhla ber-hemzede-hâl eylemedim
Havf edip gamzenden bir harf su'âl eylemedim"*

Şeyh Gâlib (Okçu,

1993: 335)

Dördüncü mısra ise, yine hitap, övgü ve yalvarışın birbiri içinde harmanlanması ile nakarat olarak, o duymayan sevgiliye seslenişin tekrarıdır.

3. Bent

*Değer her dem vefâsız çerh yayından bana bin ok
Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endûh u derdim çok
Sana kaldı müriüvvet senden özge hîç kimsem yok
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*

(Ey sevgili,) vefâsız feleğin yayından her an bana bin(lerce) ok saplanmaktadır. / Sıkıntımın, kasvetimin ve derdimin çokluğunu kime açıklayayım? / (Bu halden kurtuluşuma dair) yardım (umudu) sana kalmıştır (ve) senden başka hiç kimsem yok(tur). / (Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Bir önceki bentte kendisinden tamamen ümit kesildiği bildirilen sevgiliye, bu kez bir tür gönül almayı sezdirenen yaklaşımın, üçüncü bentte mısralara yayıldığını seyreteceğiz. Sevilende görülen tüm vefasızlıklara rağmen, gönüldeki masum ve temiz aşkın yine de kendince ümitler vehmederek varlığını sürdürme çabası bu dörtlüğü yazdırmıştır, demek mümkün.

Birinci mısrada şair, bir önceki bentte sitemle yüklendiği sevgiliye adeta mazeret bildirircesine içini dökmeye başlıyor:

“Vefasız feleğin yayından her an bana bin(lerce) ok saplanmaktadır.”

Felek ya da çarh, İslâm dünyasında kadere isyandan kaçınılsın diye uydurulmuş bir günah geçisidir ve başa gelen tüm olumsuzlukların suçlusunu sayılarak, tepkiler ona yöneltilir.

Bütün nimetler ve musibetler, ulviyetten, yukarılar aleminden geldiği için insanoğlu başını yukarıya doğru çevirir ve nazar, bir ufuktan karşı ufka dönerken yarım daire çizer. Bu yay, felek ya da çarhın ta kendisidir ve asla ıskalamayacak bu yaydan yeryüzüne, bize nişan alınmıştır.

İsabet alan, eğer şair ise, çılgınlığını mesela şöyle duyurur:

*“Pencereye koştum: Kızıl kıyamet!
Dediklerin çıktı, ihtiyar bacı!
Sonsuzluk, elinde bir mavi tülbent,
Ok çaktı yukardan, üstüme avcı.”*

Necip Fazıl (Kısakürek, 16)

Şerhinde bulunduğumuz şiirdeyse vefa nedir bilmeyen felek, bu kez *Fuzûlî*'yi hedef edinmiştir ve her an *Fuzûlî*'yi, üst üste oklamaktadır.

Hayattayken farkına varılmayan; *Kerbela*, *Hille*, *Necf* havalisi dışında bir yer tanımayan; ömrünü bin bir yokluk ve sıkıntı içinde geçiren çöl şairi; ayrılığın, uzaklığın ve mahrumiyetin şairi *Fuzûlî*:

“Değer her dem vefasız çerh yayından bana bin ok”

derken, ne kadar da samimidir.

İkinci mısra, bir sığınışın ifadesi. Tam da umut kesmişken yine dönüp sevgiliye sığınış, bir sonraki mısraya da sarkacak, anlatım büsbütün niyaza dönüşecek ve yalvarmayı andıran seslenmelerle dörtlük tamamlanacaktır.

“Sıkıntımın, kasvetimin ve derdimin çokluğunu kime açıklayayım?”

Bu istifham, vefasız da olsa sevgiliden başka cihete dönmeyenin imkânsızlığını anlatan umutsuzca bir sadakat vurgusudur ve iltifat görmeyeceğini bile bile yine de sevilene yönelmedeki ısrarın gerekçesini içermektedir.

Üçüncü mısra, bir önceki mısradaki sergilenen sığınışın devamı niteliğindedir ve oldukça çekingen bir eda ile sevgiliden lütf bekletisini ima etmektedir. Açık, rahat bir konuşma Türkçesiyle ile kaleme alınmış olan

“Sana kaldı müriüvet senden özge hiç kimsem yok”

sızlanışıyla vefasız, acımasız sevgiliye murat arz edilirken sezdirilen korku ve çaresizlik, bizi *Su Kasîdesi'*ndeki bir beyte götürüyor:

*“Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânın sözün
İhtiyât ilen içer her kimde olsa yâre su”*

Fuzûlî (Akyüz, 1990:

31)

Ve nakarat olan dördüncü mısra. Sevgili göz bebeğidir, candır, efendidir, sevilendir, güzellik devletinin sultanıdır.

4. Bent

*Gözümden dem-be-dem bağrım ezüp yaşım gibi gitme
Seni terk etmezem çün men meni sen dahi terk etme
İken hem zâlim olma men gibi mazlûmı incitme
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*

(Ey sevgili,) zaman zaman bağrımı aşındırarak (akıp giden göz)yaşım gibi (sen de) gitme. / Ben, mademki seni terk edecek değilim

(öyleyse) sen de beni bırakma. / (Hal böyle) iken ayrıca zalim olma (ve) benim gibi (bir) mazlumunu incitme. / (Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Uzaklaşan sevgilinin ardından bir öksüzce inleyişi bize duyuran bu mısralarda, farklı bir edaya geçiş görülmektedir. Önceki bentlerde daha çok kendi halini anlatan şair, bu bentten itibaren şiirin bütününe yayılmış olan niyaz tavrına bir ikna çabasını da eklemektedir ve gidene durdurabilmek için yalvarış tavrındadır.

Birinci mısrada gözlerden boşanan yaşların akıp gitmesiyle sevgilinin uzaklaşması, özdeş kılınmıştır. Gözyaşı ve her dörtlükte “gözüm” diye hitap edilen sevgili. İkisi de şairin gözünden kaybolup uzaklaşmaktadır ve her ikisi de çekip gidişleriyle şairin bağrını ezmektedir. Yaş dolu gözlerle, giden sevgilinin uzaklaşmasındaki titreyen görüntüyü seyrediş ve mısranın son kelimesi olarak “...gitme!” inleyişi... Bunlar için, manzumedeki lirizmin doruk noktalarındandır, demek mümkün.

“Gözümden dem-be-dem bağrım ezüp yaşım gibi gitme”

Murabbânın tam ortasına yerleştirdiği dörtlüğe böylesi yakıcı bir girişle başlayan *Fuzûlî*, sesleri de ihmal etmemektedir. Gözyaşının konu edildiği mısraya “Gözümden dem-be-dem...” sözleriyle katılan şırıltı ahengi; ses, söz ve mânânın at başı götürülüşündeki ustalığa dair, dikkat çekicidir.

İkinci mısrada bir sebep - sonuç ilişkisi içindeki ikna çabasını görüyoruz:

“Ben, mademki seni terk edecek değilim (öyleyse) sen de beni bırakma.”

“Men”, “sen”, “terk etmek” kelimelerindeki tekrirlerin vuruşlarıyla ilk mısradaki görkemli giriş devam ettirilmeye çalışılmıştır. Okuyucuya duyurulmak istenen de uzaklaşan sevgiliyi durdurmaya dair yakarma sesleridir.

Dîvân şiirine *Fuzûlî* ile mührünü vurmuş, o “çekip giden, uzaklaşan sevgili”, bir yüzyıl sonra *Nâ’îlî*’nin tasvir edeceği “yaklaşan sevgili”ye; hele *Nedîm*’de büsbütün “koşup ge-

len sevgili"ye dönüşecek; ama mahrum *Fuzûlî*, bunları göremeyecektir:

*"Kadem kadem gece teşrîfi Nâ'ilî o mehin
Cihân cihân elem-i intizâre değmez mi"*

Nâ'ilî (İpekten, 1990:

314)

*"Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkıyâ
Kangısın alsam gülü yâhûd ki câmu ya seni"*

Nedîm (Macit, 1997:

355)

Şerhinde bulunduğumuz dördlüğün üçüncü mısrası, ilk iki mısradaki sergilenen niyaz edasından ve ikna çabalarından sonuç çıkarmaya yönelik bir ifade olarak karşımıza çıkar:

"(Hal böyle) iken ayrıca zalim olma (ve) benim gibi (bir) mazlumu incitme."

Zalim - mazlum iştikakı ile ima edilen, gizli bir tehdittir ve zalim olmanın, mazlumu incitmenin sakıncalarını hatırlatıcıdır. Elbette bütün bunlardan amaç, giden sevgiliyi durdurabilmek. Nitekim, şiir devam ettiğine ve şair, her bentte tekrar ettiği iltifatlarını bir sonraki mısradaki sıralayacağına göre, *Fuzûlî*'nin bu kadarlık bir murada erdiğini farz edebiliriz.

Dördüncü mısra, yaklaşmasa da hiç değilse uzaklaşmayı bırakan sevgiliye *Fuzûlî*'nin haykırışıdır:

"Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım"

5. Bent

*Katı gönlün neden bu zulm ile bîdâde râğıbdır
Güzeller sen gibi olmaz cefâ senden ne vâcibdir
Senin tek nâzenîne nâzenîn işler münâsibdir
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*

(Ey sevgili,) katı gönlün niçin bu (kadar) zulüm ve haksızlığa isteklidir? / Güzeller senin gibi (acımasız) olmaz; senden eziyet (görmemizi) gerektiren nedir? / Senin gibi ince, narin (olan)a ince, narin

davranışlar yaraşır. / (Ey) gözüüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Bir önceki dörtlükte gitmeye kalkışan sevgili, *Fuzûlî*'nin yüreğini ağzına getirmiştir ve bu beşinci bentte âşık şair, sevgiliye karşı öfke sezdirici nasihatler etmeye koyulmuştur. İlk üç mısra için, günümüzdeki “-Neyin var senin?” cümlesinin *Fuzûlî*ce söylenişidir, diyebiliriz.

Birinci mısrada şair, bir heykeltıraşın kendi eseri olan, taştan yontulmuş estetiğe niçin bu kadar katı olduğunu sorması gibi abes bir istifhamla dörtlüğe giriş yapıyor:

“(Ey sevgili,) katı gönlün niçin bu (kadar) zulüm ve haksızlığa isteklidir?”

Oysa, o put kadar hissiz, acımasız, vefasız, taş kalpliği dîvân şiirimizde heykelleştiren, bizzat *Fuzûlî*'dir. Tecâhül-i ârif sınırlarını da zorlayıcı bu eda, şiirdeki taşkın lirizmi, kısmen didaktik bir esintiyle dengeleme gayretini sezdirmektedir.

Hele ikinci mısrada şair, asla samimi değildir, doğru söylemiyor, diyebiliriz. Sevgiliye öğüt verirken “-*Güzeller senin gibi (acımasız) olmaz...*” diyen, bir dîvân şairi, hele *Fuzûlî* ise, bunu inandırıcı bulmak imkânsız.

*“Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur”*

Fuzûlî (Doğan, 2010: 200)

Bir önceki bentte gitmekte olan sevgiliyi alıkoymak için bu dörtlükte dil döken şairin olanca gayreti, sevgiliyi ikna edebilmeye yöneliktir ve bu uğurda güzellerin merhametli olabileceği, acı çektirmenin yeri olmadığı... gibi dîvân şiiri mantığına aykırı iddiaları bile sıralamaktan çekinmemektedir.

Üçüncü mısra, bir sonraki, nakarat olan iltifatlar zincirine yol vermek için nasihatın okşayıcı bir üsluba dönüştüğü geçiş mısrası olarak karşımıza çıkıyor:

“Senin gibi ince, narin (olan)a ince, narin davranışlar yaraşır.”

Dîvân şiirinde sevgiliyi acı çektirmekten, vefasızlıktan vazgeçirmeye çabalayıp, bir yönüyle de umutsuzluğu ve ıstıra-
bın azametini okuyucuya sezdirmeye yönelik şairane bir anla-
tım manevrası olarak değerlendirilebilir.

Sevgili niçin bu kadar acı çektiricidir, sorusuna şiirde tek
cümlelik cevap aramak yerine, şiirin bütününe tek cümlelik
cevap olarak okumak mümkün:

-Sevgili olduğu için acı çektiricidir.

Aynı soru *Fuzûlî*'ye sorulduğunda ise, onun şöyle cevap
vereceğini tahmin, zor değil:

-Acı çektirdiği için sevgilidir!

Ve sözü bağlayış. Yine her bentte tekrar edilen övgüler,
yüceltmeler, iltifatlarla malum dördüncü mısra:

"Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım"

6. Bent

*Nazar kılmazsın ehl-i derd gözden akıdan seyle
Yamanlıktır işin uşşâk ile yahşi midir söyle
Gel Allâh'ı seversen âşika ceor etme lutf eyle
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım*

*(Ey sevgili,) dert erbabının gözden akittiği sel (gibi gözyaşla-
rın)a (dönüp) bakmazsın (bile). / Aşıklarla muamelen (hep onlara)
kötülük (üzerine)dir; (yoksa) iyilik midir, söyle. / Allâh aşkına gel,
sevene acı çektirme, lütufta bulun. / (Ey) gözüm, cânım efendim,
sevdiğim, devletli sultânım!*

İlk iki mısradaki suçlamanın, son iki mısradaki yalvarışın şi-
irleştirildiği, yine *Fuzûlî* klasiği bir dörtlük.

Birinci mısra, daha önce (ikinci bentte) geçen "*Seni her ne-
rede görsem (de) dert ehline (karşı bir) yakınlık içinde bulmuyorum.*"
mısrasının ayrı bir söylenişi olarak karşımıza çıkıyor:

*"(Ey sevgili,) dert erbabının gözden akittiği sel (gibi gözyaşla-
rın)a (dönüp) bakmazsın (bile)."*

Sevgilinin, şaire kavurucu mısralar yazdıran aldırmaçlığı, dertliler topluluğuna yöneliktir ve acı çekenlerin halini anlamak şöyle dursun, onların sel gibi gözyaşlarına sevgilinin, baktığı bile yoktur. Sevilendeki bu dayanılmaz tegâfül tavrını bir itham olarak ilk mısradaki haykıran şair, ikinci mısradaki suçlamayı artırmakta ve sevgiliyi itirafa zorlamaktadır:

“Yamanlıktır işin uşşâk ile yahşi midir söyle”

Sevimli bir Azeri ikilemesi olan *yahşi - yaman* tezadı üzerinden sevgiliye hesap sorma, bir istifham halinde mısraya dökmüştür ve karşılıklı konuşma üslubuyla sevgiliye, âşıklarla ilişkisinin hep onları incitmeye yönelik olduğu bildirilerek, açıkça: *“-Değilse, söyle!”* sıkıştırması sergilenmektedir.

İlk iki mısradaki görülen hükmedici sorgulama, üçüncü mısradaki aniden ısrar dolu bir yalvarışa ve neredeyse inleyişe dönüşüyor:

“Gel Allâh'ı seversen âşika cevır etme lutf eyle”

O taş kalpiden artık eziyeti bırakmasını, sevenine karşı birazcık yumuşak davranmasını, lütufta bulunmasını isteyen şair, ayrıca yemin de verdirek arz ve niyazını güçlendirmektedir.

Derken, yine nakarat olan dördüncü mısra ve boşanan iltifat sağanağı:

O; göz bebeğidir, candır, efendidir, sevilendir ve güzellik mülkünün sultanıdır.

7. Bent

*Fuzûlî şîve-i ihsânın ister bir gedâyındır
Dirildikce seg-i kûyun ölen de hâk-i pâyındır
Gerek öldür gerek ko hükm hükmün re'y râyındır
Gözüm cânım efendim sevdığım devletlü sultânım*

(Ey sevgili,) Fuzûlî, (senden) cömertlik tavrı bekleyen bir fakirindir. / Hayattaysa bulunduğun yerin köpeği, ölmüşse (senin) ayak tozundur. / (Onu) ister öldür, ister bırak; hüküm (senin) hükmün,

seçim (senin) seçimindir. / (Ey) gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletli sultânım!

Çınlayıcı bir bağılık ilanıyla şiirin tamamlandığı bu son dörtlük, bentler boyunca sergilenmiş coşkunluk ve acıcılığı aynen sürdüren mısralarla örülmüştür.

Sevgiliden lütuf bekleyen âşık rolündeki *Fuzûlî*, umduğunu görse de görmese de nefes aldıkça o yerin köpeği kadar sevdiğine sadıktır. Hatta ölse bile, sevdiğinin basıp geçeceği bir avuç toprak olmaya razıdır. Âşığına can bahşetmek veya onu öldürmek, artık sevgiliye kalmış bir tercihtir. Ve sevgili, nasıl hükmederse etsin, o, *Fuzûlî*'nin göz bebeğidir, canıdır, efendisidir, sevdiğidir, devletli sultanıdır.

Bu denli yana yakıla feda oluş iddiası, *Fuzûlî*'de bayraklaşmış ise de pek çok divân şairi, klasik edebiyatımızın ideal aşk anlayışına uygun olarak *Fuzûlî*'den geri kalmamak çabasını mısralarında göstermekten kendilerini alamamıştır.

Hayâlî Bey'i hatırlıyoruz:

*"Nedir cân kim anı sen nâzenîn cânâne vermezler
Sana âşık olanlar yoluna cânâ ne vermezler"*

Hayâlî (Tarlan,

1992: 125)

Şerhi üzerinde çalıştığımız *Fuzûlî*'ye ait murabbânın bu son bentinde ise, birinci mısrada şair, şiir boyunca sergilediği yakarmalardan çıkardığı sonucu ilan etmektedir:

"Fuzûlî şîve-i ihsânın ister bir gedâyındır"

O kadar ses, söz, ahenk ve mânâ ile gösterilen maharetle, sevgiliden ödül beklenmektedir. Yani lütuf tavrı.

İkinci mısra, görülmemiş derecede bir sadakat ilanına giriş niteliğindedir. Âşık şair, sevgilinin bulunduğu yere bile o denli perçinlidir ki yaşadıkça o yerin köpeği olmak, ölünce de sevgilinin ayak tozu olmak emelindedir.

“Hayattaysa bulunduğun yerin köpeği, ölmüşse (senin) ayak tozundur.”

Ancak, bu arada, yadırgatıcı bir pürüz gibi görülebilecek olan “köpeğin şiirde ne aradığına” dair açıklama gereği doğmaktadır.

İstanbul Türkçesinin şiirdeki en güzel kıvamı bulacağı döneme henüz zaman vardır ve *Fuzûlî*, İstanbul bir yana, ömrünce *Kerbela* dolaylarından başka bir yer görmüş değildir. Dîvân şiirinin dili ise henüz *Nâ’ilî* inceliği ile, *Nef’î* belâğati ile ve *Şeyh Gâlib* derinliği ile tanışmamıştır.

Ayrıca, *Fuat KÖPRÜLÜ*’nün şu açıklamasına dikkat çekelim: “*Azeri lehçesiyle yazdığı cihetle lisanında İstanbul şivesine nazaran birtakım yabancılıklar, garabetler vardır... Yalnız Fuzûlî’yi yetiştiren Azeri Türkleri sahası değil, Osmanlı ve Çağatay edebiyatları da asırlardan beri onun kuvvetli nüfuzu altında kalmıştır.*” (Köprülü-zade Mehmet Fuat, 1934: 199-200)

Üçüncü mısra, sevgiliye karşı olağanüstü bir adanmışlığı bildiren, şiirdeki son haykırışı duyurmaya yöneliktir:

“Gerek öldür gerek ko hüküm hükümün re’y râyındır”

Âşık şair, sevdiğine sunduğu şiiri de aşarak, cınlayıcı tekrirlerle bizzat kendini bir kurban gibi arz etmekte ve: “-Al, ne yaparsan yap!” demektedir. Böylece şair, sözün sükûta erdiği noktaya varmıştır ve artık övgüler, yüceltmeler, nüvazişlerle dolu nakaratını son kez tekrarlayacağı dördüncü mısraya yol verebilir:

“Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım”

Sonuç

Dîvân şiirinde fazla ön planda olmayan murabbâ tarzı, şairlerce bu vadide de hüner göstermek amacıyla zaman zaman denenmiş bir nazım şekli olarak karşımıza çıkar. Genellikle dîvânların arka sayfalarında ve mesnevilerde ise serpiştirilmiş olarak yer alan murabbâlar, ya üstad bestekârlarca şarkı haline getirildiğinde, ya da güçlü şairler tarafından muhteşem denilecek şiir kalitesiyle kaleme alındığında dikkat çeker.

İsmi adeta dîvân edebiyatıyla özdeşleşmiş olan *Fuzûlî*, şiirdeki kudretini gazel dışında nazım şekillerinde de zaman zaman göstermekten geri kalmamıştır. Şerhini yapmaya çalıştığımız bu murabbâ, işte *Fuzûlî*'nin bu tarz eserlerinden biridir, demek mümkün.

Derin, içli bir yakarma tavrının ve ikna çabası üslubunun belirgin olduğu bu manzumede ıstırap, mahrumiyet, ayrılık ve mağduriyet temalarının işlenmiş olduğunu görüyoruz. Güçlü lirizm ve acıcılık, her bentte aynı seviyede korunmuş; şiir, aynı söyleyiş kalitesinde başlamış, sürdürülmüş ve bitirilmiştir. Bilhassa özel bir çaba olmadan, kendiliğinden teşekkül etmiş gibi görülen söz hünerleri, yüksek şiiriyet içinde adeta eritilmiş gibidir.

Ders kitaplarından antolojilere, ansiklopedilere kadar pek çok kaynaktaki yer alan bu murabbâyâ dair, günümüz Türkçesiyle nesre çevirmeler dışında, derinlemesine bir tahlil yazısına rastladığımızı söyleyemeyiz. Bu şerh çalışması, özellikle lisans, lisans üstü seviyelerinde verilen *Fuzûlî* - dîvân şiiri konulu derslere ve klasik şiir zevkimizin güncellenmesine katkıda bulunabilmek amacı taşımaktadır.

Kaynakça

AYAN, Hüseyin. (2014). *Nesîmî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara.

AKYÜZ, Kenan vd. (1990). *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.

Büyük Türk Klasikleri. (1986). Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul.

CENGİZ, Halil Erdoğan. (1986). "Dîvân Şiirinde Musammatlar", *Türk Dili Dergisi*.

DEMİRBAĞ, Ömer. (2011). *Kadı Burhânettin ve Şiiri*, Gazi Yay., Ankara.

DEMİRBAĞ, Ömer. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Dr. Tezi, YYÜ, SBE, Van,

DOĞAN, Muhammet Nur. (2010) *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*, Yelkenli Yay., İstanbul

GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1961). *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

İPEKTEN, Haluk. (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. (2004). *Çile*, bd Yay., İstanbul.

Köprülüzade Mehmet Fuat. (1934). *Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

Şemseddin Sâmî. (1987). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul.

MACİT, Muhsin. (1997). *Nedîm Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.

OKÇU, Naci, (1993), *Şeyh Gâlib ve Dîvânının Tenkidli Metni*, KB Yay.: Ankara.

TARLAN, Ali Nihat, *Hayâlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1992

UZUN, Mustafa. (1996). "Fuzûlî'nin Bestelenmiş Şiirleri", Beşir AYVAZOĞLU, *Fuzûlî Kitabı*, İBB Yay., İstanbul.